

Delaktighet i praktiken

Metodutveckling avseende kulturhistorisk inventering av kyrkor byggda efter 1939

Magnus Johansson
Veronica Olofsson

KALMAR LÄNS MUSEUM
Rapport mars 2011

Delaktighet i praktiken

Metodutveckling avseende kulturhistorisk inventering av kyrkor byggda efter 1939

Författare Magnus Johansson och Veronica Olofsson

Fotografier Magnus Johansson och Veronica Olofsson

Layout Kalmar läns museum

Utgivare Kalmar läns museum

Utförd av Kalmar läns museum, Bebyggelseenheten
Kontaktperson Liselotte Jumme, enhetschef

Beställare Linköpings stift
Kontaktperson Gunnar Nordanskog, stiftsantikvarie

Dnr KLM: 32-540-2010

Innehåll

Inledning	6
Uppdragets bakgrund	6
Svenska kyrkans utvärdering.....	6
Metod och avgränsning	7
Utprovning och metodbeskrivning av föreslagen arbetsmodell.....	9
1. Förstå platsen.....	10
2. Identifiera intressenter	12
3. Definiera och motivera platsens värden.....	13
4. Upprätta värdebedömning	15
5. Kommunicera och integrera.....	17
6. Granska och revidera	18
Avslutande sammanfattning	20
Förslag till reviderad arbetsmodell för värdebedömningar ..	22
Källförteckning.....	24
Bilagor.....	25

Inledning

Uppdragets bakgrund

Kalmar läns museum har fått i uppdrag av Linköpings stift att genomföra en provinventering av två moderna kyrkor samt att i samband med detta arbete utprova en föreslagen arbetsmodell för värdebedömningar¹. Bakgrunden är de stiftsövergripande inventeringar som genomfördes under åren 2004-2006 med syfte att förbättra kunskapsunderlaget för våra kyrkobyggnader och kyrkomiljöer. Detta arbete berörde endast de kyrkobyggnader som omfattas av tillståndsplikt vid förändring enligt Kulturminneslagen, vilket innebär att flertalet kyrkobyggnader uppförda efter 1939 inte omfattades. Kunskapen om de kyrkobyggnader som är uppförda efter 1939 är idag bristande och någon kulturhistorisk värdering finns sällan. Syftet med en kulturhistorisk inventering och värdebedömning av dessa kyrkor är att hjälpa församlingarna i deras förvaltning, samt att ge stiftet och de kulturvårdande institutionerna ett bättre grepp om kulturvärdena hos de yngre kyrkobyggnaderna.

I föreliggande rapport redogörs för utprovningsmetoden av valda arbetsmetoder utifrån den av Svenska kyrkan föreslagna modellen för värdebedömningar samt ett förslag på revidering av denna. Arbetet har utförts under perioden september 2010 - februari 2011 av Magnus Johansson och Veronica Olofsson, antikvarier vid Kalmar läns museum.

Svenska kyrkans utvärdering

De tidigare genomförda värdebedömningarna har under 2007-2010 utvärderats av Henrik Lindblad, kyrkokansliet inom projektet "Utvärdering och utveckling av karaktäriseringar och prioriteringar". Projektet resulterade i tre delrapporter² samt en

---

¹ Fortsättningsvis kommer begreppet "värdebedömning" att användas som en samlad term för de tidigare använda benämningarna "kulturhistorisk värdering" och "karaktärisering".

² Den första delrapporten är en utvärdering av de kulturhistoriska karaktäriseringar och värderingar som genomförts runt om landet, och ger förslag på förändringar. Den andra delrapporten görs en genomgång och analys av ett antal värderingsmodeller. I den tredje delrapporten fokuseras på metoder för ökad bredd och delaktighet i värdebedömningar och förvaltningsplanering.

slutrapport innehållande slutsatser och rekommendationer. En utgångspunkt för projektet var, som nämnts, att sammanställa och utvärdera de kulturhistoriska karaktäriseringar och värderingar som utförts av landets kyrkobyggnader och kyrkomiljöer. Lindblad menar att dessa har flera brister. En brist är att de är svårtillgängliga och sammantaget relativt olikartade i såväl uppbyggnad som kvalitet. Vidare är värdebedömningarna³ överlag tydligt fokuserade på materiella värden, medan lokala, immateriella, sociala och upplevelsevärden ofta saknas. En annan brist som förs fram är att församlingens och andra lokala intressenters delaktighet i framtagningen av värdebedömningarna har varit otillräcklig. Vidare tycks värdebedömningarna ha fungerat bättre i handläggning på läns- och stiftsnivå än i den lokala förvaltningen.

Målet med projektet var att ta fram nationellt rekommenderade, förankrade och implementerade modeller för bedömning och prioritering av kyrkomiljöers samlade kulturvärden. I delrapporterna resoneras kring olika metoder för värdebedömningar och prioritering av värden samt om en ökad delaktighet i arbetet med värdering och förvaltning av kulturvärden. I projektets slutrapport presenteras slutsatser och rekommendationer, bland annat ett förslag på en ny arbetsmodell för upprättande av värdebeskrivningar. Föreliggande projekt avser utprova och granska denna arbetsmodell, hitta lämpliga metoder och mer utförligt beskriva arbetsprocessen.

Metod och avgränsning

Utprovningen av föreslagen arbetsmodell har skett genom fallstudier av två kyrkor uppförda efter 1939; Storebro kyrka i Vimmerby församling uppförd 1969 och S:t Andreas kapell i Västerviks församling uppförd 1976. Båda kyrkorna ligger inom den del av Linköpings stift som tillhör Kalmar län. Urvalet har skett i samråd med stiftantikvarie Gunnar Nordanskog och Hans-Erik Hansson på kyrkokansliet och motiveras främst genom att det är två kyrkobyggnader med likartade förutsättningar. Båda kyrkobyggnaderna är s.k. distriktskyrkor med en tydlig koppling till det omkringliggande området och de människor som bor där, vilket underlättar för jämförelse vid metodutprovning.

Projektet påbörjades i september 2010. Fältinventering, insamling av synpunkter och sammanställning av värdebedömning har utförts under hösten 2010. Presentation och förankring har skett under februari och mars 2011. Beslut om urval och metoddiskussioner har skett inom en arbetsgrupp bestående av stiftantikvarie Gunnar Nordanskog, Hans-Erik Hansson från kyrkokansliet, Magnus

---

³ I projektet har "värdebedömningar" använts som ett samlat begrepp för kulturhistoriska karaktäriseringar, värdebeskrivningar och andra dokument av liknande karaktär som beskriver och analyserar det kyrkliga kulturarvets värden.

Johansson och Veronica Olofsson, Kalmar läns museum samt respektive församlings kyrkorådsordförande.

Den kulturhistoriska inventeringen med tillhörande värdebedömning för Storebro kyrka respektive S:t Andreas kapell presenteras i två separata rapporter.

Utprovning och metodbeskrivning av föreslagen arbetsmodell

En viktig slutsats i Svenska kyrkans projekt ”Utvärdering och utveckling av karaktäriseringar och prioriteringar” är att det krävs en ökad delaktighet av församlingar och andra viktiga brukare/intressenter i värderingsprocessen av kyrkobyggnader och –miljöer. Detta ses som en nödvändighet för att de som använder platsen och byggnaden ska kunna känna att kulturvärdena också är deras värden, inte bara experternas, samt att dessa värden ska ses som en resurs och inte som ett hinder för verksamheten. För att kunna åstadkomma ökad delaktighet är en av projektets slutsatser att det krävs en mer genomtänkt arbetsprocess vid upprättandet av värdebedömningar, varvid ett förslag på en ny arbetsmodell presenteras. Enligt föreslagna arbetsmodell ska värdebedömningen ses som en grupprocess vilken bör ske metodiskt efter ett antal rekommenderade steg.

Följande huvudsteg föreslås, där en arbetsgrupp ska:

1. förstå platsen
2. identifiera intressenter
3. tillsammans med intressenterna definiera och motivera platsens värden
4. upprätta värdebedömningen
5. kommunicera och integrera bedömningen i förvaltning och övrig verksamhet
6. revidera när så behövs

Projektansvaret ska enligt arbetsmodellen ligga hos en utsedd arbetsgrupp. Vilka som ska ingå i en sådan arbetsgrupp är inte vidare specificerat, mer än att det inom gruppen bör finnas en projektansvarig med nödvändig expertkompetens inom det kulturhistoriska området. Denne person ska också ha erfarenhet av arbete med såväl kyrkor som värdebeskrivningar samt förmåga att leda arbetsprocessen.

Den inledande uppgiften blev således att bestämma vem eller vilka, utöver oss byggnadsantikvarier med projektansvar, som borde ingå i nämnda arbetsgrupp. Våra första inledande telefonsamtal med

respektive församlings expedition gjorde klart att kyrkorådets ordförande torde var lämpliga. Kyrkoråden ansvarar för verksamheten och borde därmed vara lämpade att kunna identifiera lokala brukare/intressenter och att engagera dem i värderingsprocessen. Arbetsgruppen har alltså bestått av oss och respektive församlings kyrkorådsordförande samt stiftsantikvarie Gunnar Nordanskog och Hans-Erik Hansson, kyrkokansliet.

Vid fortsatt arbete utifrån föreslagna arbetsmodell bör det räcka med att arbetsgruppen består av en projektansvarig person med kulturhistorisk expertkompetens och församlingens kyrkorådsordförande. Man kan eventuellt tänka sig att någon ytterligare från församlingen, exempelvis kyrkoherden i egenskap av chef med personalansvar, engageras i arbetsgruppen.

1. Förstå platsen

Föreslagen arbetsmodell. Att förstå platsen utgör enligt föreslagen arbetsmodell det första steget i värderingsprocessen och innebär att arbetsgruppen ska dokumentera, beskriva och analysera platsen samt att sätta in den i sitt sammanhang.

Metodbeskrivning. Enligt arbetsmodellen ska detta arbete utföras av arbetsgruppen. Vår tolkning är att detta framförallt berör oss antikvarier, eftersom man får utgå från att de lokala kyrkorådsordförandena redan är väl införstådda i platsen.

För att få förståelse för kyrkan och kyrkomiljön inledde vi med en genomgång av litteratur- och arkivmaterial. Länsmuseets topografiska arkiv och klipparkiv söktes igenom, liksom lokal litteratur och äldre kartor. Dessutom förfrågades respektive församling om material i kyrkoarkiven. Det sammanställda materialet gav en bra bakgrund inför fältbesöken. Fältbesöken vid Storebro kyrka respektive S:t Andreas kapell genomfördes av oss antikvarier under en heldag/kyrka då kyrkobyggnaden och den omgivande miljön dokumenterades i foto och beskrivande text. I samband med fältbesöket gjordes även en första preliminär värdebedömning ur antikvariskt perspektiv. Vid fältbesöket skedde också det första mötet med kyrkorådsordföranden och några ur kyrkans personal för att planera det fortsatta arbetets upplägg.

Beskrivning och historik av miljön och kyrkobyggnaden sammanställdes i en rapport för vardera kyrkan i enlighet med Svenska kyrkans dispositionsförslag, d.v.s. omkring en A4-sida med text, rikligt illustrerad med foton och ritningar. Rapporternas disposition följer huvudsakligen Svenska kyrkans nya rekommendationer. Denna har dock frångåtts i vissa avseenden för att vara jämförbara med redan utförda karaktäriseringar i stiftet.

Kritisk granskning. Som nämnts var vår tolkning att detta steg i arbetsprocessen framförallt berör antikvarien i projektet, inte hela arbetsgruppen. Detta motiverar vi dels genom att de lokala aktörerna redan får förutsättas ha en tillräcklig förståelse, och dels då det är antikvarien som har ansvar för att sammanställa beskrivningsavsnittet i värdebedömningen.

Vi menar att det är en stor vinst om fältbesöken föregåtts av litteratur- och arkivstudier, då detta underlättar för förståelsen av kyrkan och miljön. Man bör dock vara medveten om att litteratur- och arkivsökning för de moderna kyrkorna skiljer sig från de äldre kyrkorna. De unga kyrkorna är sällan omskrivna i litteraturen, däremot kan tidningsklipparkiven ge mer information. Till följd av kyrkornas ringa ålder och att de inte omfattas av tillståndsplikten i kulturminneslagen, återfinns inte heller särskilt mycket material i de antikvariska arkiven, såsom Antikvarisk-topografiska arkivet i Stockholm och läns museets topografiska arkiv. Handlingar rörande kyrkornas uppförande och senare genomförda förändringar finns följaktligen mestadels i församlingarnas egna kyrkoarkiv. Dessvärre utför Landsarkivet rensningar av kyrkoarkiven med jämna mellanrum, vilket innebär att detta arkivmaterial förs till Landsarkivet i Vadstena och därmed inte är tillgängligt på annat sätt än genom ett besök på plats.

Fältbesöket var ett mycket bra tillfälle att förlägga det inledande mötet med kyrkorådets ordförande, d.v.s. formerna arbetsgruppen. Vi antikvarier hade då hunnit få en viss förståelse för platsen, samtidigt som arbetsprocessen fortfarande var i inledningsskedet och m.a.o. fortfarande möjligt att styra i endera riktningen. Det finns också en stor förtjänst i att träffas fysiskt, istället för exempelvis telefon- eller mailkontakt, då det ger en naturlig förutsättning för ett större engagemang och diskussion.

Eftersom syftet med projektet är att utprova och utveckla en lämplig arbetsmodell, valde vi att närvara båda två vid fältbesöken och vid de inledande mötena med respektive kyrkorådsordförande. På så vis har vi kunnat diskutera och jämföra olika tillvägagångssätt. I det fortsatta arbetet bör det räcka med att en person utför fältbesöket.

Enligt Svenska kyrkans förslag till disposition för värdebedömningar bör den beskrivande texten om kyrkan och kyrkomiljön inte överstiga 1,5 A4-sida, vilket är en stor skillnad mot tidigare karaktäriseringar där detta avsnitt omfattat uppemot 3-6 sidor. Det var en utmaning att kunna återge vad som är kärnfullt i en så kort beskrivande text. Dock bra med många illustrationer.

2. Identifiera intressenter

Föreslagen arbetsmodell. Nästa steg i värderingsprocessen är att identifiera intressenterna, d.v.s. kartlägga vilka personer, grupper eller verksamheter som skulle kunna ha synpunkter på kyrkan och kyrkomiljön. Identifiering av intressenter görs genom en s.k. intressentanalys⁴, vilken bör ingå i uppdraget för den som leder arbetet, d.v.s. arbetsgruppen. Syftet med intressentanalysen är att identifiera samtliga intressenter till platsen, både interna och externa, nuvarande och potentiella. Intressentanalysen ska också ge kunskap till hur arbetsgruppen ska sättas samman och hur förfrågningsprocessen ska gå till, för att så många olika relevanta intressentperspektiv som möjligt ska representeras. Analysen ska kunna revideras regelbundet under projektet vartefter nya intressenter dyker upp.

Metodbeskrivning. Identifieringen av intressenter, d.v.s. intressentanalysen, skedde framförallt vid vårt första möte med kyrkorådets ordförande. Utan större svårighet utarbetades en förteckning av intressenter inom församlingen (personal, kyrkoråd, fastighetsnämnd, verksamhetsledare/-grupper), men även utom församlingen (samhällsförening, bostadsområdesförening, skola, idrottsförening, stadsarkitekt) samt inom olika nivåer (brukare, förvaltare, kommunala tjänstemän). Listan på intressenter har reviderats under arbetets gång. Utifrån intressentanalysen och med hänsyn till vilka intressenter som upptäckts, bestämdes lämpliga metoder för förfrågningsprocessen, se följande avsnitt.

Kritisk granskning. Det är viktigt att intressentanalysen görs utifrån varje kyrka eller kyrkomiljös specifika förutsättningar. I detta fall bedömde vi att intressentanalysen kunde utföras i samråd med enbart kyrkorådsordförandena, eftersom de hade en god inblick i verksamheten. Man kan dock tänka sig att intressentanalysen i andra fall bör involvera fler personer för att erhålla tillräcklig bredd.

Att identifiera nuvarande intressenter som idag kan ha synpunkter på kyrkan är en sak, men att identifiera potentiella intressenter, d.v.s. personer, grupper eller verksamheter som i framtiden kan ha synpunkter om kyrkan och kyrkomiljön, är en besvärlig uppgift. I den föreslagna arbetsmodellen ges inga konkreta råd eller riktlinjer för hur detta arbete bör utföras.

Förutom att identifiera intressenter syftar intressentanalysen enligt föreslagen arbetsmodell även att ge kunskap om hur arbetsgruppen

---

⁴ Intressentanalysen utgår från den amerikanske forskaren Randall Masons undersökningar om hur kulturvärden kan kategoriseras och identifieras.

ska sättas samman. Det är tämligen oklart hur det tänkt att detta ska gå till. Hur ska arbetsgruppens intressentanalys kunna ge kunskap om hur arbetsgruppen ska sättas samman?

3. Definiera och motivera platsens värden

Föreslagen arbetsmodell. När intressentanalysen väl är genomförd bör, för att engagera och involvera så många intressenter som möjligt i värdebedömningarna, värderingsmetoder och analysverktyg användas som överensstämmer med intressenternas kunskaper eller färdigheter och de värdekategorier som de värderar högst, d.v.s. hitta en lämplig metodik för förfrågningsprocessen. Målet är att tillsammans med intressenterna definiera och motivera platsens kunskaps-, upplevelse- och bruksvärden, både materiella och immateriella.

Metodbeskrivning. Inom detta projekt valdes, i samråd med kyrkorådets ordförande, två olika metoder för förfrågningsprocessen, enkäter respektive intervjuer. Metoderna valdes utifrån intressentanalysen, d.v.s. den inblick och kunskap vi fått om platsen och intressenterna.

Storebro kyrka har internt inom församlingen relativt nyligen varit uppe för diskussion om avyttring, framförallt till följd av låga besöksantal. I samband med detta väcktes ett starkt engagemang för kyrkans bevarande, inte bara inom församlingen, utan i hela samhället genom såväl privatpersoner som föreningar. Vetskapen om denna organisation och att man redan hade funderat kring kyrkan och dess värden, underlättade såväl intressentanalysen som valet av förfrågningsmetod - enkäter. Enkäterna med information om projektet och fyra frågor sammanställdes av oss antikvarier och skickades ut via kyrkorådets ordförande tillsammans med ett följebrev författat av densamme, se bilaga. Intressenterna gavs omkring tre veckor för att besvara enkäten. Såväl utskick, som insamling av enkäten administrerades av kyrkorådets ordförande, som sedan skickade materialet till oss. Av sammanlagt femton utsända enkäter, lämnades åtta svar in.

För att samla in intressenternas synpunkter om S:t Andreas kapell användes mötesformen med gruppdiskussioner ledda av en antikvarie. Det första mötet ägde rum samtidigt som vi gjorde fältinventeringen. Då deltog förutom vi antikvarier även kyrkorådets ordförande, två av kyrkans personal samt ordföranden i Andreasgruppen. Andreasgruppen är en vän- och stödförening som varit aktiv i församlinglivet även före att kapellet byggdes. Gruppen var mycket aktiv i tillkomsten av kapellet, genom insamlingar och andra frivilliginsatser. Första mötet följdes senare

av ytterligare två möten, ett med kyrkorådets arbetsutskott och ett separat med flera medlemmar i Andreasgruppen.

Kritisk granskning. Det finns för- och nackdelar med såväl enkäter som intervjuer. Enkäten är en kvantitativ metod, vilket innebär att många, utan alltför stor arbetsinsats från vår sida, får möjlighet att yttra sig. Detta kan bredda perspektiven, men ger en envägskommunikation och medför att dialogen mellan intressenter och experter uteblir. Enkäten bygger dessutom på att det finns ett visst engagemang från intressenternas sida. För att inte verka avskräckande, begränsades antalet frågor i enkäten till fyra stycken, se bilaga. Den inledande frågan i enkäten formulerades medvetet brett för att undvika att leda in intressenterna i en viss riktning och för att fånga både materiella och immateriella värden. För att underlätta arbetet med den samlade värdebedömningen bad vi intressenterna att rangordna sina svar om vad de ansåg vara värdefullt i den andra frågan. Svaren på de två inledande frågorna var förvånansvärt likartade och gav relativt vida svar. För kulturhistorisk expertis väger ofta de byggnadshistoriska och arkitektoniska värden hos en byggnad tungt, där förändringar av det ursprungliga utförandet vanligen påverkar värdet negativt. För att ta reda på intressenternas syn kring detta formulerades en fråga specifikt om detta. Svaren visade tydligt att intressenterna inte såg detta som ett problem. Den avslutande frågan berörde kyrkobyggnadens moderna utformning och huruvida de hade några synpunkter kring detta. Följebrevet som bifogades enkäten var viktig, då det gav en lokal förankring åt utskicket och på så vis torde ge större angelägenhet för intressenterna att besvara frågorna.

Syftet med enkäten var att fånga in intressenternas synpunkter om kyrkans värden och deras syn på kyrkan. Genom de vitt formulerade frågorna hoppades vi undvika att leda in dem i en given riktning. Resultatet visar att de breda frågorna också gav mycket breda svar, vilket måste konkretiseras och analyseras för att kunna införlivas i en vård- och underhållsplan och leda till detaljerade rekommendationer. En slutsats vi kan dra är alltså att frågorna måste vara mer konkret formulerade för att få fram de i en vård- och underhållsplan mer tillämpningsbara och detaljerade värdena.

Gruppdiskussioner i mötesform möjliggjorde dialog på ett bättre sätt. Både intressenter och antikvarien fick tillfälle att vidareutveckla och förklara tankar och åsikter. En styrka med metoden är att det går att undvika missförstånd. Vi noterade en risk med metoden, nämligen att en del av deltagarna i mötet är mer vana än andra att både argumentera och stå för sin synpunkt. Ibland blev det svårt att avgöra om de andra mötesdeltagarna verkligen stämde in i en viss åsikt eller om de bara höll inne med en avvikande uppfattning för att inte sticka ut. I den slutliga värdebedömningen har vi försökt kompensera för sådana eventuella missvisande åsiktsyttringar. Dock med risken att vi missbedömt situationen.

4. Upprätta värdebedömning

Föreslagen arbetsmodell. Kulturvärden är subjektiva och relativa tolkningar. En och samma miljö kan värderas olika av olika människor och grupper beroende på faktorer som bakgrund, kompetens och intressen. Värdena kan därför vara motstridiga och uppfattas såväl positivt som negativt, vilket bör redovisas i värdebedömningarna. Kulturvärdena kan i sin tur knytas till olika materiella eller immateriella värdebärare, t ex byggnader och inventarier, eller berättelser och traditioner. Det samlade kulturvärdet är uppbyggt av kunskaps-, upplevelse- och bruksvärden, där bruksvärdet kan ge olika förutsättningar för tilldelning av ersättning.

Det sammanlagda värdet av en plats bör utgöras av summan av upplevelse-, kunskaps- och bruksvärdena⁵. Som hjälpmedel i arbetet med värdebedömningen har en värdematris utifrån de föreslagna huvudvärdekategorierna tagits fram⁶.

Om intressenterna har olika eller motstridiga uppfattningar om bedömningarna och betydelsena av de värden som ska tas fram, bör detta redovisas i värdebedömningarna.

Metodbeskrivning. Arbetet med att upprätta en värdebedömning har delvis sett olika ut för de två utvalda kyrkorna. I Storebro har momentet att tillsammans med intressenterna definiera och motivera platsens värde varit tydligt uppdelat i två steg, en insamlingsfas (se under föregående rubrik) och en bearbetningsfas. I bearbetningsfasen har enkätsvaren beaktats och vägts in i ett förslag till värdebedömning som formulerats av oss antikvarier/projektledare. Förslaget behandlades sedan vid ett möte med kyrkorådet med en antikvarie som föredragande.

---

⁵ Jfr principerna i Burra Charter, utformat av australiska ICOMOS 1979, som menar att platsens kulturhistoriska betydelse består av olika värdekategorier som ska tas fram genom en värderingsprocess.

⁶ Lindblads förslag till värdetyologi:

- Upplevelsevärden, d.v.s. hur grupper och individer upplever kulturarvet, utifrån följande kriterier: estetiska, arkitektoniska, konstnärliga, symboliska, ålder, patina och kvalitet.
- Kunskapsvärden, d.v.s. vad kulturarvet berättar och vilken kunskap det tillför, utgår från följande kriterier: vetenskapliga, socialhistoriska, liturgihistoriska, personhistoriska, konsthistoriska, arkitekturhistoriska och materialhistoriska.
- Bruksvärden, d.v.s. kulturarvet som resurs i samhället, utgår från följande kriterier: funktionella, ekonomiska, sociala, kulturella, liturgiska och ideologiska.

I Sankt Andreas har de två momenten gjorts parallellt och delvis gått in i varandra. Värdena för kapellet och platsen har diskuterats på de möten som hållits med intressentgrupperna (se under föregående rubrik). Mötena har letts av antikvarie som fört en diskussion kring en rad frågor för att belysa kyrkans värden ur olika aspekter. Hur används kyrkan? Hur väl fungerar den i verksamheten? Vilka värden ser brukarna? Vilka värden ser antikvarien? Hur ska värdena förvaltas? Vilka använder kyrkan? Utifrån dessa frågor fördes samtal där alla närvarande fick möjlighet att delta med synpunkter. I de flesta frågor rådde, efter en del ömsesidigt förklarande, samsyn. Men på en del punkter krävdes kompromissande och på andra fick vi konstatera att vi inte var riktigt eniga. (se inventeringsrapport för Sankt Andreas).

Vi har använt oss av den föreslagna värdematrisen som en checklista för att inte förbise något värde. I den sammanfattande värdebedömningen har vi listat de viktigaste egenskaperna och värdena. Istället för att räkna upp olika specifika värden har vi försökt formulera oss på ett mer tillgängligt språk. Exempelvis talar vi om ”mötesplats” i stället för att redovisa tydligt att kyrkan har funktionella, symboliska och sociala värden.

De i värdebedömningen presenterade värdena förs vidare till avsnittet ”Mål och rekommendationer” där rekommendationer ges för hur dessa värden på bästa sätt tas tillvara. Se vidare under nästföljande rubrik.

Kritisk granskning. Värdebedömningarna ser i stort sett likadana ut som de tidigare värderingarna i Linköpings stift, fast nu med tillägg som ”identitetssymbol” och ”samlingsplats”. Vi menar att dessa ”nya” värden kan tillskrivas de allra flesta av de tidigare inventerade kyrkobyggnaderna, och att dessa värden är både kända och allmänt erkända bland alla som på ett eller annat sätt sysslar med värdering av kyrkor. Skillnaden är att de setts som så generella att de i tidigare värdebedömningar inte tydligt har redovisats. Det framstår inte som så effektivt att involvera intressenterna, som beskrivits ovan, för att identifiera värden som är så generella att man kan utgå från på förhand att de finns. Däremot är det viktigt att de tas med och redovisas tydligt i värdebedömningen. Däri ligger kanske den största bristen i de tidigare utförda bedömningarna.

Det är en hjälp och kvalitetssäkring att följa den föreslagna värdematrisen. Den gemensamma begreppsapparat som finns idag för att beskriva kulturhistoriska värden är inte begriplig för de flesta som inte sysslar med det professionellt. Därför har vi valt att inte räkna upp benämningarna på de olika värdekategorierna med undergrupper, utan istället beskrivit värdena med ett, menar vi, mer lättillgängligt språk. Men man kan fråga sig hur lätt det är att göra jämförelser regionalt och nationellt.

Det mest positiva med att ta fram värdebedömningen tillsammans med intressenter är den process med möten och tillfälle till diskussion kring kyrkans betydelse som det sätter igång. Vi menar att det är bättre att vara tydlig med att det är det som är den stora vinsten med detta arbetssätt, och inte att det förväntas leda fram till i sak annorlunda värdebedömningar.

5. Kommunicera och integrera

Föreslagen arbetsmodell. Värdebedömningarna ska vara inlagda i de ekonomiska enheternas vård- och underhållsplaner, men bör också vara integrerade i desamma. För att denna integrering ska vara möjlig måste delaktigheten och kommunikationen av värdena vara tillfredsställande. För att förvaltning och övrig verksamhet ska samverka och ses i helhetsperspektiv bör det vara en strävan att så långt som möjligt integrera församlingens samtliga styrande och vägledande dokument. Sådana dokument kan röra målbeskrivning, strategier, teknisk och ekonomisk förvaltning samt församlingens övriga verksamhet utifrån församlingsinstruktion och verksamhetsplan.

Metodbeskrivning. För att kommunicera och integrera värdebedömningarna inom församlingarna krävs ingående kunskap och kännedom om hur den specifika församlingens organisation är uppbyggd, vilka informationskanaler som finns och hur beslutsordningen ser ut. I samråd med kyrkorådets ordförande i respektive församling kom vi i båda fallen fram till att kyrkorådet är den naturliga och inarbetade kanalen för att ge värdebedömningen status och erkännande. Genom att kyrkorådet genom ett formellt beslut antar värdebedömningen som ett vägledande dokument får den en större tyngd än om den bara tas upp som en informationspunkt från någon av kulturmiljövårdens institutioner.

I Storebro höll vi möte med kyrkorådet. I S:t Andreas arbetade vi med kyrkorådets arbetsutskott och med kapellets intressegrupp "Andreasgruppen". Vi antikvarier fungerade som föredragande och sammanställde ett preliminärt förslag utifrån dels vår egen inventering och dels resultaten från enkäten i Storebro och mötesdiskussionerna i Sankt Andreas. Vid mötena gavs tillfälle att lämna synpunkter på värdebedömningen.

Den viktigaste faktorn för att både integrera och kommunicera värdebedömningen är att den upplevs som relevant och användbar. Under rubriken "Mål och rekommendationer" har vi strävat efter att vara så konkreta som möjligt. I dessa punkter kan församlingen få uppslag och vägledning om hur man handfast kan arbeta vidare med att låta värdebedömningen få genomslag i hela verksamheten

och organisationen. Men att göra det arbetet kräver naturligtvis att både kyrkan centralt och församlingarna ser det som önskvärt.

En annan metod för att ge värdebedömningen en större genomslagskraft berör själva utskicket. Utskicken av de tidigare genomförda värdebedömningarna har vanligen gått till den kontaktperson man haft i församlingen. Våra erfarenheter efter projektet visar att utskicken måste inbegripa fler än så. En rapport bör sändas till kyrkorådet, som varit delaktiga i framtagandet av värdebedömningen, för att de genom ett sammanträdesbeslut också kan ge värdebedömningen mer funktionen av ett bindande dokument. Värdebedömningen bör även skickas ut till församlingensexpeditionen för att diarieföras, till eventuell kyrkokamrer som ofta sköter kontakterna med olika kulturmiljöinstanser samt till kyrkoherden i egenskap av chef.

Kritisk granskning. En svårighet i detta arbete kan vara att hitta en lämplig tidpunkt för möten. För oss antikvarier passar dagtid bäst. För kyrkorådet, som består av en grupp förtroendevalda, ofta yrkesverksamma personer, passar de under kvällstid fastlagda sammanträdena bäst. Sammanträden som ur projektperspektiv dessutom infaller med mer eller mindre långa tidsintervall.

Vilken genomslagskraft kan man förvänta sig att rapporterna kommer att få som policydokument? Erfarenheten visar att de tidigare genomförda värdebedömningarna inte alls har använts som policydokument. I bästa fall har de bidragit med en del faktauppgifter som infogats i vård- och underhållsplanerna, men någon inverkan på församlingens verksamhet i övrigt har de knappast haft. Inte mycket talar för att de värdebedömningar vi nu har gjort kommer att få en större spridning av egen kraft. Det fokus som blir på dessa frågor så länge processen med att ta fram värdebedömningarna pågår är övergående. För att långsiktigt få genomslag krävs att deras innehåll efterfrågas av församlingen och av kyrkan centralt i fler vägledande dokument än vård- och underhålls-planerna. Exempelvis kan det gälla vid de strategiarbeten som görs i församlingar och samfälligheter gällande fastighetsbeståndet, eller i stiftets mallar för församlingsinstruktioner.

6. Granska och revidera

Föreslagen arbetsmodell. Inga riktlinjer ges.

Metodbeskrivning. För kyrkan i Storebro saknas vård- och underhållsplan men för Sankt Andreas finns det en som tagits fram efter samma modell som för de ”skyddade” kyrkorna. Någon

revidering av planen hinns inte med i detta projekt, men en uppdatering av planen tas upp som en rekommendation i värdebedömningen för kapellet. Där framför vi synpunkten att de kulturhistoriska kommentarerna som redan finns i planen bör formuleras tydligare. För att de ska bli användbara bör de ge konkret vägledning om hur en viss byggnadsdel bör beaktas. Idag är de kulturhistoriska kommentarerna formulerade rent deskriptivt, man konstaterar bara att den eller den detaljen finns. Att de, genom att de nämns, även kräver särskild hänsyn är underförstått, men inte explicit uttalat. Det framgår heller inte vilken hänsyn man bör visa dem.

Kritisk granskning. Ett problem är att en revidering inte hinns med inom ramen för arbetet med att ta fram värdebedömningar. Det vore värdefullt om planerna kunde granskas av någon med antikvarisk kompetens, när revideringarna är gjorda. Hur formerna kan se ut för detta skulle behöva preciseras. I vilken utsträckning är det möjligt för församlingarna att vända sig till stiftet, läns museerna eller annan med antikvarisk kompetens för att få denna granskning gjord?

Avslutande sammanfattning

Avslutningsvis vill vi kort sammanfatta våra viktigaste erfarenheter från projektet. Vi har försökt hitta en arbetsmetod som inte är väsentligt dyrare eller mer tidskrävande än de tidigare genomförda värdebedömningarna, vilket också har varit en del av vårt uppdrag. Vårt arbete har resulterat i några slutsatser som kan vara av värde att beakta i det fortsatta arbetet med kyrkans kulturhistoriska värden.

Om att arbeta med intressenter: Att arbeta med flera intressenter ger otvetydigt en bredare och rikare syn på kyrkans värde. Frågan är bara om den ökade arbetsinsats och kostnad som detta innebär verkligen kan mätas och motiveras med vad det reellt tillför själva värdebedömningen. Vi ställer oss tveksamma till detta. Som vi konstaterat blev värdebedömningarna enligt föreslagen arbetsmodell inte nämnvärt annorlunda än tidigare värderingar, utöver tillägg som ”identitetssymbol” och ”samlingsplats”. Värden som är så generella, att de tidigare ofta förbisetts. Det är emellertid viktigt att även dessa generella värden upptas och tydligt redovisas i värdebedömningen.

Fremsta förtjänsten med att involvera intressenter i arbetet med värdebedömningar ser vi alltså inte i att åstadkomma en bredare värdebedömning, utan vinsten ligger framförallt i de möten som uppstår och de reflektioner kring kyrkans betydelse som väcks hos de inblandade. En diskussion som egentligen borde vara ständigt närvarande i många församlingar och som torde medverka till ett ökat engagemang.

Det är viktigt att framhålla att så stor del som möjligt av ansvaret för arbetet med intressenternas synpunkter bör läggas på församlingen. Projektansvarig antikvaries medverkan bör, av såväl kostnadsmässiga som engagemangsmässiga skäl, begränsas i detta arbete.

Om att definiera värden. Det finns ett behov av en gemensam begreppsapparat som uppfyller kraven på att vara både begriplig

för församlingarna/intressenterna och användbar för regionala och nationella jämförelser. Frågan är om det är möjligt?

Som hjälpmedel i arbetet med att definiera värdena har en värdematris tagits fram inom den föreslagna arbetsmodellen. Matrisen utgår från tre vedertagna huvudvärdekategorier, kunskaps-, upplevelse- och bruksvärden, och belyser dessa ur flera olika aspekter genom olika delvärden. Matrisen utgör ett bra hjälpmedel och kan fungera som en kvalitetssäkrande checklista för att värdera kyrkan eller platsen ur olika infallsvinklar. En huvudtanke med matrisen är också att ge förutsättningar till en gemensam begreppsapparat för att på så vis möjliggöra regionala eller nationella jämförelser. Grundtanken är god, men dessvärre svår att realisera. Dels eftersom kulturvärden förblir subjektiva och relativa tolkningar och därmed svåra att jämföra, men dels eftersom begreppsapparaten är alltför abstrakt och svårbegriplig för de som inte sysslar med det professionellt.

En enkel jämförbarhet kan därmed bli svår att åstadkomma. Det viktiga torde istället vara att värdebedömningarna formuleras med ett lättillgängligt språk. På så vis ökar möjligheten att uppnå en förståelse för värdebedömningen och att den kan få en genomslagskraft i församlingens verksamhet. Detta får dock ske på bekostnad av jämförbarheten.

Om att integrera värdebedömningen i församlingens övriga arbete. Som vi tidigare nämnt har det visat sig att de tidigare genomförda värdebedömningarna inte fått den önskvärda funktionen som policydokument inom församlingarna och de tycks inte heller haft någon som helst inverkan på församlingens verksamhet. Många gånger tycks de ha ställts in i en bokhylla och där ”glömts” bort. I bästa fall har de använts som faktaunderlag till vård- och underhållsplanerna. Är det överhuvudtaget realistiskt att tro att värdebedömningarna kan få någon genomslagskraft som policydokument?

Ja, möjligen! Men för att långsiktigt få genomslagskraft krävs att värdebedömningarnas innehåll efterfrågas av församlingarna. En möjlig väg för att åstadkomma detta är att Svenska kyrkan centralt främjar att värdebedömningen ska vara en del i fler vägledande dokument. Kanske bör de exempelvis ingå som en del i församlingsinstruktionen? Värdebedömningen bör även skickas till flera personer och instanser inom församlingen för att få så stor spridning som möjligt.

Förslag till reviderad arbetsmodell för värdebedömningar

Föreliggande projekt syftade till att utprova den av Svenska kyrkan föreslagna arbetsmodellen för att ta fram värdebedömningar och att mer utförligt beskriva lämpliga metoder och arbetsprocesser. Under arbetets gång har olika metoder prövats i de olika fallstudierna. Utifrån erfarenheterna från dessa följer nedan ett förslag på en reviderad och mer konkretiserad arbetsmetod för värdebedömningar.

1. *Utse arbetsgrupp och identifiera intressenter.* Kontakta församlingens expedition och efterfråga vem eller vilka som har en god inblick i den aktuella kyrkans förvaltning och verksamhet. En lämplig person kan vara kyrkorådets ordförande. Kontakta denne och presentera uppdraget samt identifiera tillsammans de viktigaste intressenterna. Antikvarien ansvarar för att leda projektet.
2. *Förstå platsen och träffa arbetsgruppen/intressenterna.* Arkiv- och litteraturstudier görs inför besök på platsen. Vid platsbesök görs dokumentation i foto och skrift. Antikvarie tillsammans med de viktigaste intressenterna diskuterar kring vilka värden som finns på platsen. Vid detta första möte diskuteras frågan om ytterligare intressenter ska kallas till det andra och sista mötet. Sammanställ den beskrivande delen i rapporten, med lite text och rikligt illustrerat.
3. *Definiera och motivera platsens värden.* Insamling av intressenternas/församlingens värdebedömningar genom vald metod. Om mötesmetoden som vi prövat i S:t Andreas används görs detta steg vid de två mötena med intressenterna. Om enkätmetoden, från Storebro väljs, förläggs huvudansvaret för insamlingen på församlingens representant, då det ger ett större engagemang och angelägenhet.
4. *Upprätta värdebedömning.* Förslag på värdebedömning samt mål och rekommendationer sammanställs av antikvarie utifrån de kulturhistoriska värdena och

intressenternas synpunkter. Utgå från Svenska kyrkans värdematrix.

5. *Kommunicera och integrera.* Förhoppningsvis innebär delaktigheten vid enkätundersökning eller möten en större spridning av värdebedömningen, än om den utförs bara av antikvarier. Men för att värdebedömningen ska hållas aktuell även efter att den tagits fram bör den innehålla konkreta mål och rekommendationer. Dessa formuleras i samråd med kyrkorådet så att de pekar ut framtida användningsområden för värdebedömningen, exempelvis att inarbetas i församlingsinstruktioner och policydokument rörande fastighetsbeståndet. I vård- och underhållsplanen bör de kulturhistoriska kommentarerna formuleras så att det tydligt framgår värdet av enskilda byggnadsdelar. När värdebedömningen är färdigformulerad skickas den ut till kyrkorådet (sammanträdesbeslut), församlingsexpeditionen (diarieförs), kyrkokamrer och kyrkoherden (i egenskap av chef).
6. *Revidera när så behövs.* Översyn av värdebedömning bör förslagsvis ske när vård- och underhållsplanen revideras eller i samband med omfattande renoverings- eller ombyggnadsarbete.

Källförteckning

Lindblad, Henrik, 2009, *Utvärdering och utveckling av karaktäriseringar och prioriteringar – Delrapport 1*, Kyrkokansliet, Uppsala.

Lindblad, Henrik, 2009, *Värderingar och prioriteringar – Delrapport 2*, Kyrkokansliet, Uppsala.

Lindblad, Henrik, 2010, *Delaktighet i värdering och förvaltning – Delrapport 3*, Kyrkokansliet, Uppsala.

Lindblad, Henrik, 2010, *Slutsatser och rekommendationer – Slutrapport till projektet Utvärdering och utveckling av karaktäriseringar och prioriteringar*, Kyrkokansliet, Uppsala.

Bilagor

1. Storebro kyrka - Kulturhistorisk inventering av kyrkobyggnader och kyrkomiljöer i Linköpings stift 2010
2. S:t Andreas kapell - Kulturhistorisk inventering av kyrkobyggnader och kyrkomiljöer i Linköpings stift 2010
3. Enkät med följbrev